

Тема: Наголос. Основні правила наголошування слів

Мета: повторити й удосконалити відомості про наголос, визначити закономірності наголошування слів в українській мові, розглянути складні випадки наголошування слів; формувати уміння вільно володіти орфоепічними нормами; виховувати прагнення до самореалізації.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу

Очікувані результати: здобувач освіти знає і вміє пояснити основні закономірності наголошування слів в українській мові; застосовує здобуті орфоепічні знання практично, уміє працювати з орфоепічним словником; помічає і цінує красу української мови, розуміє практичне застосування отриманих навичок, виявляє зацікавленість у результатах своєї діяльності.

Обладнання: мультимедійна дошка, проектор, роздаткові картки, особисті смартфони, презентація «Наголос»

https://www.canva.com/design/DAF5qapeT_w/EhFSZjA7QAxvnhUNKEKjrQ/edit

Методи та прийоми: робота з текстом, мозковий штурм, випереджальне завдання, лінгвістичне спостереження, гра «Злови слово», мовний лайфхак, робота з флешкартами, інтерактивна вправа, проблемне питання

Міжпредметні зв'язки: мистецтво, література

Внутрішньопредметні зв'язки: лексикологія, морфологія, синтаксис, граматики

Використані джерела:

- 1) всеукраїнська школа онлайн https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UIED+Ukrainian-language-10th-grade+2020/courseware/5e298f829efa4f3ea6d31ec16537c4d7/d092fbca9c6745b393cdb18d3a431de2/?activate_block_id=block-v1%3AUIED%2BUkrainian-language-10th-grade%2B2020%2Btype%40sequential%2Bblock%40d092fbca9c6745b393cdb18d3a431de2
- 2) Словник наголосів <https://slovnyk.ua/nagolos.php>
- 3) Тлумачний словник <https://sum.in.ua>

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

- Вітання з групою. Перевірка готовності учнів до роботи

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- **Робота з текстом** «Шлях до успіху» (слайд 1)

Учні читають запропонований та виведений на мультимедійну дошку текст. Учитель підкреслює слова, які учні наголошують неправильно, особливу увагу звертає на слова, які запропоновані для вивчення до ЗНО: *зрАння, босОнїж, гуртОжитку, кулінАрія, дОнька, вітчИмом, зАкладками, пОзначки, щЕлепа, ціннИк, фаховІ, навчАння, лАте, фартУх*.

Шлях до успіху

Марійка зрання босоніж вискочила на ще вологу від роси землю. Вона робила так щоранку вдома, у селі. Але навіть коли переїхала до міста й поселилася в гуртожитку, то не могла відмовитися від цієї звички.

До міста вона приїхала навчатися. Кулінарія приваблювала її ще дитинства. Коли донька закінчила 9 класів, то мама з вітчимом вирішили підтримати її та дати можливість перетворити своє хобі на професію.

Блокнот із закладками на улюблених стравах завжди був у Марійки з собою, вона робила в ньому позначки відразу, як дізнавалась про якесь цікаве блюдо. Часто щелепа відвисала в неї, коли дивилась у магазині на цінник із необхідними продуктом; і вона шкодувала, що не може готувати все, що хотіла б. Дівчина розуміла: фахові навички, здобуті під час навчання, допоможуть їй отримати доступ до професійної кухні, на якій вона зможе втілити в життя всі свої кулінарні задуми.

Тому ніщо не могло змінити її планів на день – ранкове лате, білосніжний фартух у сумку та щодуху здобувати нові знання ...

- **Метод «Знайди помилку»** . Знайдіть порушення лексичної норми (~~блюдо~~ – страва)
- **Мозковий штурм** (слайд 2). Як гадаєте, що буде сьогодні нашим предметом вивчення? (наголос)
- **Визначення очікуваних результатів** (слайд 3)

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

- Евристична бесіда
- 1) Що таке орфоепія? (розділ мовознавства, що вивчає правила літературної вимови)
- 2) Яка помилка називається орфоепічною? (помилка в наголошуванні та вимові слів)
- 3) Де ми можемо дізнатися як правильно вимовляти та наголошувати слова? (в орфоепічному словникові)
- 4) То що ж таке наголос? (Наголос — це посилення голосу на одному зі складів)

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

- **Випереджальне завдання.** Повідомлення учнів про наголос в англійській, французькій, польській, чеській мовах.

1) У чеській мові наголос ледве відчувається і падає на перший склад .

2) У французькій мові наголос завжди падає на останній склад.

3) У польській мові наголос є, в переважній більшості, сталим та ставиться на передостанній склад слова. Це правило залишається незмінним і при зміні відмінка слова, тобто отримуючи додатковий склад при відмінюванні, наголос, знову ж таки, переміщується на передостанній склад.

4) В англійській мові місце наголосу (принаймні частково) непередбачувано. Воно швидше є лексичним: воно є частиною слова, і його потрібно запам'ятовувати.

Доповнення вчителя! Постійний (фіксований) наголос властивий ще вірменській, узбецькій мовам (завжди на останньому складі), також ісландській, естонській (на першому складі), грузинській, малайській (на передостанньому складі).

- **Метод спостереження** (слайд 4). Подивіться на приклади наголошування слів в українській мові та скажіть, чи можна виділити якусь закономірність наголошування слів в нашій мові.
- **Пояснення вчителем нового матеріалу**

В українській мові наголос може падати на перший, на другий, на третій, на четвертий – узагалі на будь-який склад. Це означає, що він є вільним. Універсальних правил наголошування немає. Щоб знати всі-всі наголоси, потрібно просто запам'ятати як наголошуються всі слова.

Приємна новина в тому, що є закономірності, які можуть полегшити життя. Розгляньмо деякі з них.

- 1) Більшість іменників, які закінчуються на *-ання*, мають наголос на *-а*: *видáння, завдáння, зібрáння, навчáння, обрáння, пізнáння, читáння*. Але: *уподóбання* (слайд 5)
- 2) більшість іменників, утворених за моделлю «за» плюс «ка» наприкінці будуть мати наголошений префікс «за»: *зáкладка, зáгадка, зáпонка, зáстібка, зáчіпка* (слайд 6)
- 3) У префіксі «*пере*» найчастіше наголошеним є другий «*е*». Зверніть увагу, що йдеться про іменники («хто? що?»): *перéбіг*. Якщо ж утворимо, наприклад, дієслово *перεбiг*, то ця закономірність не працюватиме, і наголос буде падати на «*і*» (слайд 7)

- **-Практикум** (слайд 8) + **визначити** якою частиною мови є слово «*перепустку*».
(В,у) Андрія було складне завдання: *знайти свою другу запонку й перепустку на бізнес-зустріч*.

- **Метод «Зроби висновок»** (слайд 9-10)

- 4) Представники яких професій зображені на фото? Саме ці назви професій допоможуть вам не помилитися в наголошуванні похідних слів: *пекарський, металургія, кулінарія, агрономія*.

Висновок: назва професії може допомогти у визначенні позиції наголосу в похідних прикметниках.

- **Проблемне питання:** Чи можна назвати Є. Клопотенка успішною людиною? Чому? Що допомогло йому досягти успіху?

- **Перегляд відео** «Секрети успіху від Є. Клопотенка»

<https://youtu.be/wk12W4oPbCU?si=0RSvx3JEq7jMId08>

- 5) Більшість коротких (двоскладових) прикметників мають наголос на *-ий*: *близький, вузький, жаркий, легкий, мілкий, новий*.

Також до цього списку потрапили й довші слова: *віршовий, добовий, текстовий, торф'яний, фаховий* та інші. (слайд 11)

- **Практикум** (слайд 12)

У магазині Оксан(к,и)і обрали новий одяг: *тонкий светрик (і,й) чарівну джинсову куртку*.

- 6) У всіх дієсловах на *-сти, -зти* наголос падає на *и*. Прочитаймо деякі з них: *відвезті, відвесті, віднести, довезті, довесті, донести, завезті, занесті, завести, навезті, навесті, нанести, привести* (слайд 13)

- **Практикум** (слайд 14)

Сьогодні в мамі було багато завдань: *завести машину, відвезти дочку в школу й перевезти речі в новий будинок*.

- **Мовний лайфхак** (слайд 15) Підбирайте рими для кращого запам'ятовування.

Поримуймо! (вставити одне із запропонованих слів, поставивши у потрібну граматичну форму)

Донька вийшла до дядька, а дочка́ – до ... (козачок).

Циган дав мені ціннік на ара́хіс і ... (барвник).

Попросили маму Ольгу принести додому ... (фольга).

- Перегляд експрес-уроку О.Авраменка . Завдання: Скласти зі словом *судно́* речення.
https://youtu.be/wvAUijN7JMw?si=V2UliHGwQYJrcc_r .

- **Робота з флешкартами.** Додаткове завдання – називати якими частинами мови є загадані слова (додаток 1)

- **Мистецький контекст.** Учні слухають пісні та визначають правильно чи ні наголошено слова в них.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- **Інтерактивна вправа** за посиланням <https://ukr-mova.in.ua/exercises/nagolos/skladni-nagolosi>

або

- **Гра «Злови слово».** Кожен учень має на парті аркуш зі словами на орфограму «Наголос», які необхідно знати на ЗНО (додаток 2). Учні мають виписати /сказати слова з наголосом на тому складі , на який вкаже вчитель. Наприклад: слово з наголосом на перший склад – *блáговіст*, другий – *обрáння* і т.д.

VI. ПІДСУМКИ

- **«Мозковий штурм»**

Де ви зможете застосувати знання з вивченої сьогодні теми? (слайд 16)

VI. ОЦІНЮВАННЯ ТА ОГОЛОШЕННЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

Впр.178, за бажанням написати есе «Чи так важливо правильно наголошувати?»

Руслó - заглиблення в ґрунті, по якому тече річка, струмок

Спіна - задня сторона тулуба, що тягнеться від нижньої частини шиї до попереку.

Фенóмен - незвичайне, непізнане, виняткове явище, причина якого невідома

Каталóг - перелік, покажчик або довідник, який містить інформацію про певні предмети, товари, послуги або документи

Заслáння - виведення засудженого з місця його мешкання з обов'язковим поселенням у певній місцевості на термін, зазначений у вирокі

Визвóльний - який ставить за мету визволення кого-, чого-небудь або визволяє когось, щось

Кóсий - який падає або розташований під кутом до горизонтальної площини; непрямий, похилий.

Пільговій - який надається кому-небудь як пільга

Хаóс –безлад

Алфáвіт - сукупність літер, прийнятих у писемності якої-небудь мови і розміщених у певному усталеному порядку

Зáставка - спеціальний щит, який затримує воду

Свёрдло - двозубий різальний інструмент.

Нáчинка - продукти, які кладуть всередину кулінарних виробів

Чорнóзем - тип ґрунту, насичений гумусом

Óлень – велика жуйна парнокопитна тварина

Жалюзі́ - складені з вузьких дощечок або металевих пластинок віконниці або штори для регулювання світла і повітряного потоку в приміщенні

Помóвчати – не говорити ні слова, ухиляючись, утримуючись від розмов.

Течія́ - рух води у водоймі чи водному об'єкті

Цéнтнер - одиниця вимірювання маси, що дорівнює 100 кг

Зубóжіння – вбогість, збідніння

Одинáдцять – назва числа; це 10 і 1

Рéшето - дерев'яний обід з натягнутою з одного боку сіткою для просіювання чого-небудь

1. Дані́на, дові́дник, босо́ніж, відо́мість (повідомлення, дані, популярність), ха́ос (безлад), підда́ний (іменник, істота), ре́мінь (пояс), копче́ний (прикметник), ви́года (зручність), ха́ос (у міфології: стихія), підданий (дієприкметник), обру́ч (іменник), за́кладка (у книзі), ко́пчений (дієприкметник), ви́года (користь).
2. Ва́ги (у множині), відо́мість (список), бурштино́вий, русло́ , кропи́ва , донести́ , одноразо́ вий, заіржа́влий, нена́видіти, катало́г, крице́вий, роздрі́бний, гурто́житок, бо́язнь, привести́ , уподо́бання, зібра́ння, зубо́жіння, дівлячи́сь, парте́р, ярмарко́вий, про́діл, перенести́ , чотирна́ дцять, пе́карський, ерети́к, по́друга, корі́сний, жалю́зі, заробі́ток, цемéнт, переля́к, щодо́бовий.
3. По́мілка, нанести́ , боро́давка, дециме́тр, піце́рія, дро́ва, замі́жня, експе́рт, щі́пці, визво́ льний, нена́висний, посере́дині, зру́чний, міліме́тр, помо́вчати, привезті́ , зві́сока, тисо́вий, о́лень, підлі́тковий, де-ю́ре, да́но, стовідсо́тковий, за́вжди , одина́дцять, симетрі́я, котри́й, при́ чіп, рі́нковий, засто́порити, віднести́ , прі́морозок, фено́мен, фарту́х, вітчі́м, украї́нський.
4. Порядко́вий, піала́ , до́нька, гальмо́ , гальма́, травесті́я, сантиме́тр, листопа́д, безпринці́ пний, о́цет, де́щиця, вимо́га, виші́ваний, мере́жа, озна́ка, ре́шето, обіця́нка, по́значка, відвести́ , нові́й, псевдо́нім, чарі́вний, за́понка, заіржа́вити, пере́пис, ві́рші, щеле́па, вантажі́вка, бюлете́нь, соломи́нка, джерело́ , осете́р, промі́жок, бла́говіст, весня́ний, завезті́ .
5. Металу́ргія, завчасу́ , сільськогосподарський, а́ркуши́к, пере́кис, зо́зла, дича́вити, довести́ , фахові́й, вира́зний, ма́бу́ть, нена́висть, куліна́рія, віпа́док, пере́пад, ві́тратя, віршові́й, опто́ вий, тексто́вий, навча́ння, стриба́ти, довести́ , алфа́віт, усере́дині, кіломе́тр, се́ча, течі́я , ні́здря, занести́ , ла́те, до́гмат, за́гадка, завести́ , дочка́ , ту́луб.
6. Обра́ння, ка́мбала, залиши́ти, близькі́й, ці́нник, кінчи́ти, руко́пис, ко́лія, ко́сий, рівні́на, за́ крутка, ца́рина, чорно́зем, шляхопро́від, ра́зом, асиметрі́я, добу́ток, це́нтнер, шовко́вий, гороші́на, ста́туя, за́стібка, поняття́, фо́рзац, видáння, ку́рятина, граблі́, зобра́зити, на́скрізний, кварта́л, ві́сіти, шофе́р, кішка, пізнáння, перевезті́ , за́ставка, ті́гровий, сли́на, чита́ння, ко́лесо, фо́льга.
7. Пі́тний, сере́дина, принести́ , відвести́ , напі́й, закінчи́ти, отáман, добові́й, інду́стрія, лю́стро, нести́, ро́зпірка, боло́тистий, помі́щик, чергові́й, све́рдло, перенести́ , кро́їти, діало́г, літо́пис, зра́ння, агроно́мія, на́чинка, завда́ння, тризу́б, паві́ч, бе́шкет, відго́мін, сі́мдесят, чорно́слив, магісте́рський, ма́ркетинг, урочи́стий, багаторазо́вий, гляда́ч, зда́лека, тім'я́ний.